

IV. PATRIMONIUL BUCUREȘTEAN

ATENEUL ROMÂN

**Speranța Disaconescu
Elisabeta Drăgan-Bovo**

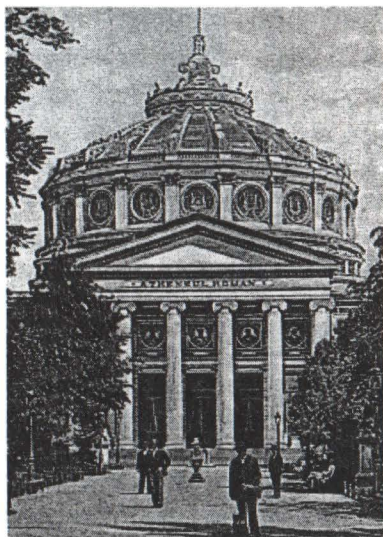
„Fericita îmbinare a Romei cu Atena ... a fost, este și va fi multă vreme unul din semnele iconografice ale Bucureștilor...”¹

Gh. Crutzescu

Dezvoltarea economică, propășirea socială și culturală care au avut loc după Unirea Principatelor Române sunt remarcabile. Preocuparea elitelor culturale și politice pentru educarea populației prin răspândirea cunoștințelor tehnice, științifice și practice va caracteriza și noile societăți culturale care au luat ființă în această perioadă. Dintre acestea se evidențiază „Societatea Ateneul Român” care capătă autonomie legală la 24 noiembrie 1865. Fondatorii societății au fost Constantin Esarcu, V. Alexandrescu Urechia și Petre S. Aurelian.

Societatea Ateneul Român a avut cea mai importantă activitate culturală în anii următori Unirii Principatelor; ea a fost proclamată încă de la început ca o societate științifică, literară și artistică, cu scop educativ, organizată pe trei secțiuni – una pentru literatură și arte frumoase, o a doua pentru științe politice și morale și a treia pentru științele naturii, matematică și fizică.

Reprezentanții săi de frunte, dintre care amintim pe Alexandru Odobescu, Scarlat Rosetti, Matei Millo, C. Aristia, George Barișiu, V. Alecsandri, I. Heliade Rădulescu au avut în vedere ridicarea nivelului cultural al poporului român prin conferințe, lecturi, cursuri practice, cărți și periodice, dar și prin organizarea de expoziții de artă plastică și concerte.

Carte poștală: Ateneul Român la 1900;
Colecția Muzeului Municipiului București.

¹ Gh. Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei*, edit. Meridiane, 1968, p. 208.

Sediul inițial al societății se afla într-un salon al Ministerului Instrucțiunii Publice, în casa prințului Ghica de lângă Cișmigiu. Societatea avea însă nevoie de un sediu propriu. Construcția acestuia a început să preocupe pe membrii societății și mai ales pe Constantin Esarcu odată cu testamentul lui Scarlat (Carol) Rosetti, din anul 1870. În testamentul său, acesta cere ca din vânzarea celor două case ale sale lăsate moștenire Ateneului să se strângă suma necesară în vederea construirii unui edificiu pentru o bibliotecă, al cărei fond inițial de carte urma să fie propria sa bibliotecă care cuprindea în jur de 5000 de volume. La fondul lichid Rosetti s-au adăugat și altele, s-au inițiat colectări de fonduri sub deviza: „Dați un leu pentru Ateneu”, s-a organizat o loterie (1886).

Carte poștală: Ateneul Român și grădina Ateneului la începutul sec. XX; Colecția Muzeului Municipiului București.

La cererea lui C. Esarcu, cu toată opoziția unora care considerau zona mult prea departe de centrul de atunci al orașului, se optează pentru locul din Grădina Episcopiei pe care Societatea Ecvestră Română începuse construcția unui manej. Aceasta renunță la investiție în favoarea Ateneului. Autorizația de construcție a proiectului va fi urmată de tratative purtate cu arhitectul francez Albert Galleron, încheindu-se un contract cu acesta semnat din partea Societății de C. Esarcu, N. Kretzulescu și C. Stănescu (24 mai 1866). După refuzarea unui prim proiect considerat nefinalizat, la 19 septembrie 1886 se semnează un contract definitiv, iar la 26 octombrie același an se va pune piatra de temelie a viitorului edificiu. Noul sediu al Societății Ateneul Român se va inaugura în 1888 prin manifestări culturale.

Lucrările nu erau însă terminate și au evoluat anevoie din lipsă de bani, fapt ce va determina luarea hotărârii de a ceda clădirea și terenurile aferente statului, care avea să continue finanțarea lucrărilor. Până în 1895 șantierul este condus tot de A. Galleron, pentru ca după această dată această sarcină să-i fie atribuită lui Leonida Negrescu.

Urmărind evoluția edificării sediului Societății Ateneul Român observăm două etape distincte; prima, între 1886 și 1889, când se definitivează construcția principală

și cupola și o a doua etapă între 1893 și 1897 când se realizează anexele. După 1897 vor continua amenajările interioare.

Proiectul era acela al unei clădiri neoclasice, dar pe parcursul lucrărilor acesta se schimbă devenind eclectic. Accesul spre clădire se face prin aleea din fața grădinii prevăzută pe cele două părți laterale cu câte o poartă dublă, masivă, din fier forjat. Alte două alee, perpendiculare pe aleea principală diversifică circulația, delimitând un spațiu verde cu valoare recreativă.

Intrarea principală este marcată de un peristil cu fronton triunghiular sprijinit pe 6 coloane ionice ca la Erechteion. Deși proiectat cu decorație, frontonul a rămas plat. Între fronton și coloane se observă scris în relief „ATENEUL ROMÂN”. Ușile, în număr de trei, din sticlă și lemn, cu décor din feronerie sunt și ele o realizare care se abate de la proiectul inițial ce prevedea două uși din bronz. Deasupra lor sunt create în mozaic cinci medalioane cu portrete de domnitori: Alexandru cel Bun, Neagoe Basarab, Vasile Lupu, Matei Basarab și Carol I. Monumentul este încununat cu o cupolă învelită cu zinc, care prezintă în vârf o urnă a învingătorilor pe un tripod ca acela a lui Lyssicrat. Tamburul cupolei este perforat de 20 de ferestre înconjurate de cununi și lire. Tot pe cupolă sunt înscrise numele unor personalități ale culturii noastre cum ar fi: Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Timotei Cipariu.

În interior, încă de la primii pași aflăm o rotondă cu 12 coloane care sunt tencuite cu stuco-marmură și o scară monumentală. Alte 4 scări în spirală, din marmură de Cararra permit accesul la etaj. Scările din marmură roz sunt răsucite în jurul unui stâlp și prezintă la palier balcoane către vestibul. Scările au fost proiectate de Karl Storck așa cum reiese din mențiunea lui B. Brezianu. În cartea sa dedicată sculptorului, autorul semnalează că între schițele existente în mapa de la Belle Arte se află și proiectele „se pare, ale scârilor Ateneului, cu măsurile lor exacte, făcute chiar de K. Storck care se știe că le-a și făurit”². Cercetând documentele acestei familii existente la Biblioteca Academiei – Secția manuscrise – aflăm și un contract încheiat la 6 mai 1887 între arhitectul C. Băicoianu, în numele Comitetului de realizare a Ateneului și sculptorul Carol Storck. Conform acestui act, Carol Storck se angaja să execute și să monteze 4 balcoane din marmură albă de Cararra, de prima calitate, după cum urmează: fiecare balcon era compus dintr-un soclu, 4 baluștri conform planului Serviciului de Arhitectură, 33 baluștri lucrați după planurile arhitectului Galleron și 4 pilaștri din marmură obișnuită. Termenul de predare era sfârșitul anului 1887, sculptorul urmând a fi responsabil de lucrare un an după predarea acesteia, timp în care era obligat să repare orice stricăciune ce decurgea din „reaua calitate a marmurei, prin din reaua ei așezare”³.

Totodată Carol Storck se angaja să realizeze cele 4 scări interioare conform modelului prezentat comisiei, anterior încheierii contractului (mai 1887) și aprobat de aceasta, fără îndoială modelul aflat în schițele lui Karl Storck, mai sus menționate. În

² B. Brezianu, *Câteva date necunoscute în legătură cu sculptorul și profesorul K. Storck*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, an 111, nr. 1-2/1956, Academia RPR, p. 347.

³ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, *Arhiva Carol Stork. Acte personale ale sculptorilor Storck (tatăl și fiul)*, I. Acte I/116.

contract se mai stipula că treptele urmau a fi lucrate dintr-o singură bucată de marmură, de aceeași calitate cu cea a balcoanelor, cu excepția celor ce depășeau lungimea de 2,60 m. Întreaga lucrare trebuia a fi executată întocmai după planul aprobat de Serviciul de Arhitectură „nici o schimbare neputând a se face fără o prealabilă înțelegere cu acesta”⁴. De asemenea, la semnarea contractului, sculptorul se angaja a depune o probă de lucrătură și material, pe care era obligat să le respecte întocmai. Pentru întreaga lucrare, Carol Storck primea suma de 61.000 lei plățibili în mai multe rate și depunea o garanție de 5% din costul acesteia, restituibilă după recepția definitivă (adică la un an de la montare).

Așadar execuția scârilor, dar și a balcoanelor care împodobesc holul central al Ateneului Român este opera sculptorului Carol Storck care le-a realizat folosind planurile tatălui său Karl. Am insistat asupra acestui fapt deoarece este o dovadă a seriozității echipei de constructori și decoratori în acord cu importanța monumentului. Pe de altă parte paternitatea execuției lucrării nu a fost menționată până acum în lucrările dedicate Ateneului.

Un rol important l-au avut și decoratorii Napoleon d’Este, Fritz Elsner, Nicolas Schwalbach și Henry Kübler. Se constată o înaltă măiestrie în realizarea plafoanelor casetate, ornamentate cu vrejuri, frunze și flori stilizate.

Sala de conferințe și concerte, aflată la etaj, se caracterizează printr-un diametru de 28,50 m, o înălțime de 16 m și cca 700 de locuri, dintre care o parte în loji. Bolta ei este împodobită cu medaloane în care sunt înscrise denumiri de tehnici, științe, profesii și nume de personalități ale românilor. Alături de acestea apar simboluri, mascheroni, urne, delfini.

După 1918 fondurile provenite din subvenții publice au permis înfăptuirea unui vis mai vechi preconizat de membrii Societății Ateneului, acela al pictării unei fresce. Lucrările au fost încredințate artistului Costin Petrescu care a creat o pictură de peste 70 m lungime și lățime de 3 m, în care apar personaje și evenimente din istoria noastră, a poporului român. Realizată între 1933–1937 și dezvelită la 26 mai 1938 ea cuprinde 25 de scene care se succed fără întreruperi astfel: Traian pătrunde în Dacia, Colonizarea Daciei, Contopirea dacilor cu romanii, Sentinela romană, Invazia barbarilor, Începutul vieții românești, Statornicirea, Descălecarea, Statul militar, Statul administrativ, Cruciada românească, Vremea lui Ștefan cel Mare, Epoca de pace și credință, Epoca lui Mihai Viteazul, Epocile culturale, Revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan, Anul revoluției lui Tudor Vladimirescu, Anul 1848 în Transilvania, Anul 1848 în Principate, Alexandru Ioan Cuza și împrăștierea țăranilor, Unirea Principatelor – anul 1859, Carol I și războiul Independenței, Războiul învingerii naționale 1916–1918, Ferdinand I și România Mare, Carol II (Epoca de consolidare)⁵. Personajele sunt pictate realist însă evenimentele sunt sugerate simbolic. Spre exemplu: în episodul Cruciada românească, în fundal apare castelul de la Hunedoara, este schițată figura lui Vlad Țepeș și cetatea de la Poenari deși în centrul atenției sunt figurile lui Vlad Dracul, Ioan Corvin și Ștefan al II-lea, apoi în

⁴ Ibidem.

⁵ Costin Petrescu, *Ateneul Român din București, Marea Frescă*, atelierul Murvan, f.a.

episodul Unirea Principatelor, această unire este simbolizată de figurile a două femei în costume naționale care deapănă același fir, iar în scena Ferdinand I și România Mare apar 4 femei în port popular reprezentând vechiul Regat, Basarabia, Bucovina și Transilvania, alături de figurile reginei Ferdinand I și a reginei Maria, încoronați, purtați de cai de rasă și urmați de cavaleria română. De menționat că în ultima scenă a frescei (Epoca consolidării), la mijlocul sec. XX, din considerente politice s-au șters chipurile lui Carol II (considerat a fi nădemn a figura în panteonul istoriei neamului) și al lui Mihai, pictându-se în loc figurile unor oameni din popor⁶.

Pe parcursul vremii, la Ateneu au avut loc numeroase evenimente majore din sfera culturii: conferințe, expoziții, concerte susținute de o lungă serie de personalități dintre amintim pe V. Alecsandri, Gr. Antipa, V. Babeș, C. Bacalbașa, C. Bacaloglu, I.C. Brătianu, I.L. Caragiale, P. Carp, C. Esarcu, D. Gerota, O. Goga, B.P. Hașdeu, N. Ionescu, Take Ionescu, N. Iorga, I. Livescu, M. Minovici, D. Nenițescu, C. Prodan, L. Rebreanu, R. Rosetti, I. Simionescu, Gh. Țițeica, Gr. Tocilescu, N. Xenopol.

Un loc special destinat își au artele plastice; aici s-a aflat Pinacoteca Statului începând cu anul 1895 și ani la rând, în aceste spații a fost organizat Salonul Oficial. În 1900 au expus N. Grigorescu și, pe atunci tânărul, Gh. Petrașcu. În 1927 Ateneul a găzduit expoziția retrospectivă a artiștilor români; iar la Salonul de artă plastică din 1931–32 au participat 173 de artiști cu 536 de lucrări⁷. Este cunoscut faptul că inițiatorul construcției, C. Esarcu dorea ca Rotonda să fie un sanctuar al artelor plastice, care să cuprindă busturi ale personalităților de seamă ale culturii românești și copii după marile creații ale artei plastice universale. Totodată atribuia sălile anexelor Ateneului și expozițiilor temporare. Să nu uităm că entuziastul fondator al Ateneului, gândindu-se la rolul educativ pe care îl reprezintă expozițiile de artă plastică și-a donat colecția de tablouri din școlile olandeză, flamandă, italiană și franceză (1894). Ulterior, acest fond a fost preluat de Muzeul Național de Artă al României.

În ceea ce privește activitatea muzicală, menționarea a câtorva dintre numele personalităților muzicale care au onorat Ateneul vorbește prin ea însăși: George Enescu, Alfred Alessandrescu, Sergiu Celibidache, Ion Voicu, Artur Rubinstein, Yehudi Menuhin, Herbert von Karajan, Silvia Marcovici, George Georgescu, Mariana Nicolescu. Pentru că suntem la capitolul muzică subliniem faptul că în urma unor donații, printre care și cea de 30.000 lei a lui G. Enescu (1915) se va cumpăra în 1930 orga, prezentată oficial la 22 aprilie 1922. Din 1953 Ateneul devine sediul Filarmonicii care, din 1955 va purta numele ilustrului compozitor, iar în 1958, în acest cadru se desfășoară Concursul Internațional G. Enescu. Menționăm și faptul că la 26 noiembrie 1994 a fost inaugurat pianul de concert Steinway donat de marea soprană Mariana Nicolescu Ateneului român și orchestrei Filarmonice G. Enescu în numele fundației The Roumanian Atheneum International Fondation, Inc., al cărei președinte fondator este.

⁶ Silvia Colfescu, *București. Ghid turistic, istoric și artistic*, edit. Vremea, București, 2001, p. 48.

⁷ I. Zamfirescu, V. Cădea, V. Moga, *Ateneul Român*, edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 204.

Vremea și-a pus amprenta pe fața monumentului; s-au adăugat cutremurul din 1940 și bombardamentele din 1944, ceea ce a impus efectuarea restaurărilor. Ele s-au făcut cu mari eforturi. Mai importante sunt restaurările din 1963–1967 și cea de după 1989. După cum reiese din lucrarea „Ateneul Român” a lui Ilie Popescu Teiușan, în perioada 1963–1967 s-a recondiționat printre altele Sala mare, s-au consolidat ornamentele, s-a revizuit structura de rezistență a Rotondei și a scârilor, s-a căutat mărirea gradului de confort, refăcându-se mobilierul în sălile mici. În ceea ce privește exteriorul s-au înlocuit treptele cu piatră de Albești și s-a restaurat fațada cu ornamentele sale. Restaurarea concepută în 1990 de Proiect București a fost finalizată în 2003 (inaugurarea a avut loc la 25 august 2003, în prezența Primului Ministru d-nul Adrian Năstase și a Ministrului Culturii și Cultelor d-nul Răzvan Theodorescu. Datorită amabilității conducerii Administrației Filarmonicii de Stat, căreia îi mulțumim și pe această cale, ni s-au pus la dispoziție o serie de date privind lucrările întreprinse acum. Astfel, construcția a fost consolidată cu diafragme din beton de la nivelul fundației până la pod. În același timp s-a eradicat infestarea cu merulius prin înlăturarea tencuiei până la cărămidă, răzuire, ardere și tratare cu substanțe speciale. Până la această dată s-au finalizat intervențiile la sălile de studiu și la sala mică de concerte căreia i s-au refăcut mobilierul, lambriurile și scena. De asemenea, s-au modernizat sistemul de climatizare și centrala termică.

Referitor la noua restaurare considerăm oportun ca dezvoltarea subiectului să fie rezervată echipei de arhitecți, constructori și decoratori care au realizat-o.

Deosebit în acest perimetru de tradiție culturală al Bucureștiului este parcul din fața edificiului. Pe vremuri livadă a familiei Văcărescu, locul devine metoh al Episcopiei Râmnicului, dar la generalului Mihail Cantacuzino care a clădit aici o biserică și o școală românească. Terenul parcă a fost menit unor evenimente deosebite; astfel după spusele lui Dim. Papazoglu, la 1830 aici se sfințește „primul steag al oștirii noastre”. Cu timpul însă construcțiile se ruinează. la 1864 se ia hotărârea de a se amenaja o grădină care va fi inaugurată la 1870. De mică întindere, Grădina Episcopiei constituia un loc frecventat de bucureșteni; în centrul ei, marcând locul pe care se aflase altarul bisericii, se înălța „Coloana Independenței”, monument realizat se pare de K. Storck⁸. Pentru împodobirea și îngrijirea spațiului verde s-a încheiat un contract cu horticultorul Leyvraz. Așa cum se stipulează în contract, acesta trebuia să curețe și să tundă arborii din grădină, să-i înlocuiască pe cei uscați plantând în schimb 60 de arbori gata crescuți pentru a avea mai multă umbră. Urma să aducă pământul necesar rondurilor de flori, să pună gazon și să facă reparațiile necesare rectificării conturului spațiilor verzi, să planteze flori. Se preconiza aranjarea a 16 pâlcuri ornamentale: 3 cu trandafiri urcători de diferite culori alternând cu ronduri de mușcate, petunii, iriși, violete și panseluțe⁹ – desigur în funcție de sezon.

Curând se începe aici ridicarea unui manej destinat Societății Ecvestre; dar lipsa de fonduri va determina sistarea lucrărilor. Odată cu definitivarea tranzacțiilor de preluare

⁸ Acesta a fost mutat mai târziu în zona actualiei piețe C.A. Rosetti, iar mai apoi pe B-dul Maria.

⁹ Muzeul Municipiului București, colecția Documente, nr. înv. 12.538.

a terenului de către Ateneu și a construirii actualului palat, grădina își schimbă denumirea din Grădina Episcopiei în cea a Ateneului (1888). Dar locul va rămâne cunoscut mult timp sub vechea denumire. Astfel în iunie 1898 când Primăria Orașului București hotărăște cumpărarea a „20 bănci de grădină, din fontă, cu 5 scânduri” executate la Uzinele Lemaitre, la prețul de 30 lei bucata sunt amintite „grădinile publice centrale Sărindar și Episcopiei”¹⁰. Pe parcursul vremii planul inițial se definitivează, apar statui din bronz sau din marmură ale unor personalități din viața politică, socială și culturală românească de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX: Mihail Kogălniceanu, P.S. Aurelian, Ienăchiță Văcărescu, C. Esarcu, V.A. Urechia, Const. I. Stănescu, Gr. Tocilescu avându-l ca autor pe W.C. Hegel; Mihai Eminescu, C.A. Rosetti și gen. I.Em. Florescu sculptate de I. Georgescu; G. Dem. Teodorescu realizat de C. Storck; Gavriil Muzicescu de Milița Pătrașcu; D.K. Chiriac de O Han; Th. Șerbănescu și Tr. Demetrescu lucrate de Filip Marin; I. Ghica de Iordăchescu¹¹. Din păcate înainte de 1940 aceste lucrări au fost mutate, spre părerea de rău a lui Gh. Crutzescu care scria însă, cu optimism la 1943: „Dar nu-i nimic. Nu se poate ca Grădina Ateneului să nu se refacă odată, mai frumoasă decât a fost și demnă de monumentul în care, într-o zi de decembrie a anului 1919 s-a ratificat Unirea cu Țara Mamă, a Bucovinei, a Basarabiei, și a Transilvaniei”¹².

După al doilea război mondial se încearcă noi formule de înfrumusețare a grădinii. Și va rămâne până astăzi varianta amplasării statuii lui Gh. Anghel care-l reprezintă pe Mihai Eminescu. Aceasta este ades criticată de specialiști, care, cu toată valoarea artistică a statuii, consideră ansamblul dizarmonic datorită dimensiunilor reduse ale sculpturii în raport cu edificiul care uneori este privit ca fiind îngreunat de masivitatea cupolei.

Grădina este înconjurată de un gard scund cu baluștrii, are 2 alei prevăzute cu bănci. În rest frumusețea este conferită de zona verde din jur aflată astăzi în grija Municipality. Însă spațiul din jurul clădirii și a Grădinii Ateneului este sufocat astăzi de automobile care staționează și se impune tot mai pregnant a afla o modalitate de rezolvare a problemei parcării mașinilor în această parte a orașului, în așa fel încât în Piața Revoluției să devină pietonală pentru a i se permite ca, împreună cu monumentele care o înconjoară: Biserica Crețulescu, Biblioteca Centrală Universitară, Muzeul național de Artă al României și bineînțeles Ateneul și grădina sa, să formeze un punct turistic special asemenea altora din cele mai frumoase capitale ale lumii.

Verigă în evoluția arhitecturii bucureștene de orientare occidentală modernă și rămas până astăzi întocmai cum a fost gândit, ca un templu „exclusiv destinat Artei și științei”¹³ Palatul Ateneului, dar și grădina sa, reprezintă visul materializat al unor mari patrioți români cărora li se cuvine cu prisosință recunoștința noastră.

Acei ce v-ați legat viața

De-un vis frumos și fericit

Pentru a cărui întrupare

Cu-atâta dragoste-ați muncit

¹⁰ Arhivele Statului, Fond POB, dosar 750/1898.

¹¹ Gr. Ionescu, *București, ghid istoric și artistic*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1938, p. 49–57.

¹² Gh. Crutzescu, *op. cit.*, p. 208–209

¹³ E. Exarcu, *Programul pentru clădirea edificiului Ateneului Român*.

.....
Puteți în adevăr fi mândri
Și fericiți c-ați izbutit¹⁴.

SUMMARY

The Romanian Athenaeum

The necessities of a continuously developing cultural and social life in Bucharest brought to the foundation of several cultural societies, throughout the 19th century, among which the Romanian Athenaeum was the most important and the most active. By its accurate and diversified activities in the fields of arts, socio-psychology, sciences, this society – its initiators – had their imposing headquarters built in Bucharest: an elegant French-style edifice made according to the plans of the architect Albert Galleron. The edifice was to become, in time, a symbol of the city, with an effervescent cultural life. The building process, the embellishment, the completion of the Romanian Athenaeum went on for several stages, becoming, thus, the outcome of a few generations of country loving patriots.

¹⁴ A. Vlahuță, *Vechilor Atenești, Poezii*, ESPLA, București, 1971, p. 118.